

► Του **ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΑΙΝΗ**

Δίπλου τυχαία η περίφημη ρήση του Μπόρχες, «γεγονός είναι ότι κάθε συγγραφέας δημιουργεί τους προδρόμους του», περιέχεται ακριβώς στην κατάληξη ενός τετρασέλιδου δοκιμίου για τον Κάφκα. Αν «ο μόχθος» κάθε συγγραφέα «μεταβάλλει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το παρελθόν - αλλά και το μέλλον», αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για έναν από τους πιο επιδραστικούς συγγραφείς του 20ού αιώνα. Δεν είναι τυχαίο, επίσης, που το επίθετο «καφκικός» έχει υιοθετηθεί από περισσότερες από 100 γλώσσες για να εκφράσει το αφηγηματικό του σύμπαν, όπου «η ακρωτηριασμένη και οργανική ορθολογικότητα οδηγεί στην πιο τέλεια ανορθολογικότητα», όπως σημειώνει ο Μισέλ Λεβί σε μια εξαιρετική πολιτική ανάγνωση του «ανυπότακτου ονειροπόλου» από την Πράγα (Κατάρτι, 2006).

Δίπλα στον Κάφκα (1883-1924) της ακατανόητης «Δίκης» (1925), του απρόσιτου «Πύργου» (1925) ή της αχανούς «Αμερικής» (1927), υπάρχει, επίσης, ο Κάφκα των σύντομων ζοφερών μύθων και των λακωνικών εφιαλτών. Για «νατουραλιστική αναπαράσταση ενός φανταστικού σύμπαντος» μιλούσε ο Ζιντ, για γενίκευση του φανταστικού ο Τοντόροφ. Αυτόν μας θυμίζουν οι δύο νέες εκδόσεις. Δεν πρόκειται, τουλάχιστον στο σύνολό τους, για κείμενα άγνωστα στα ελληνικά. Μπορεί να οφείλουμε χάριτες στην «ευφυή ανυπακοή» του φίλου του συγγραφέα, Μαξ Μπροντ, ο οποίος δεν κατέστρεψε τα χειρόγραφα του, σε αυτόν οφείλονται όμως και οι ομαλοποιημένες εκδοχές των εκδόσεων στις οποίες βασίζονται και πολλές από τις μεταφράσεις που εξακολουθούν να κυκλοφορούν. Στους δύο καλαίσθητους τόμους έχουμε να κάνουμε με νέες δόκιμες μεταφράσεις, βασισμένες στις νέες κριτικές εκδόσεις.

Η Αλεξάνδρα Ρασιδάκη ανθολογεί, μεταφράζει και επιμετρίζει μια ομάδα χαρακτηριστικών καφκικών ιστοριών εσωτερικής έντασης,

ΣΧΕΔΙΟ ΤΟΥ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Στην επικράτεια του ζόφου

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

«Ερευνες ενός σκύλου και άλλα διηγήματα»

Μετάφραση-πρόλογος-επιμέτρο: Αλεξάνδρα Ρασιδάκη

Πατάκης, 2016

σελ. 302

FRANZ KAFKA

«Στη σωφρονιστική αποικία»

Μετάφραση: Βασίλης Τσιώλης. Επιμέλεια επιμέτρο: Γιώτα Κριστέλη

Κίχλη, 2017

Σελ. 192

γραμμένων μεταξύ 1908 και 1924. Δίπλα σε ακαριαίες εικόνες-παραβολές, ζοφερές αλληγορίες επίμονων εμμονών, πλάι σε αιγιματικούς εφιάλτες, πολύσημα διηγήματα, όπως το «Ενας αγροτικός γιατρός», καθώς και οι νουβέλες «Αναφορά σε μια ακαδημία», «Ερευνες ενός σκύλου» και «Γιοζεφίνε η τραγουδίστρια ή ο λαός των ποταμών». Πολλά αφηγήματα έχουν στο επίκεντρό τους ζωόμορφα υποκείμενα, ζώα-πρωταγωνιστές με ανθρώπινο τρόπο σκέψης, ζώα-καλλιτέχνες ή ζώα-αντικείμενα ανθρώπινης παρατήρησης.

Την έκδοση συνοδεύει εμπεριστατωμένη μελέτη για τις ζωολογικές αφηγήσεις του Κάφκα. Η Ρασιδάκη εξετάζει τις αφηγηματικές λειτουργίες που επιτελεί η εισαγωγή ζώων στην αφήγηση, εντάσσει τα κείμενα στη σχετική παγκόσμια λογοτεχνική παράδοση, επισημαίνει τις παραλληλίες με άλλα καφκικά κείμενα (όπως τη «Μεταμόρφωση» ή την ασφυκτική «Κρίση»), διεξέρχεται τις σχετικές ερμηνευτικές προτάσεις της κριτικής (αντικαθρέφτισμα της εσωτερικής ζωής του συγγραφέα, της ανθρώπινης

φύσης, της εβραϊκής κοινότητας, της αποξένωσης του σύγχρονου ανθρώπου κ.λπ.) και εστιάζει στις αφηγήσεις με πρωταγωνιστές ζώα-ερευνητές και ζώα-αρτίστες (όπως η γκροτέσκα μορφή της ποντικίνας Γιοζεφίνε), όλα τους μορφές παλιάτσου και αρλεκίνου.

Αντίθετα, η «Σωφρονιστική αποικία», γραμμένη την ίδια περίοδο με τη «Δίκη» και παράλληλα με το τελευταίο κεφάλαιο της «Αμερικής» μεταξύ 8 και 18 Οκτώβρη του 1914, μας θυμίζει τον «οικείο» Κάφκα των αποτρόπαιων θεσμών και των εξουσιαστικών μηχανισμών. Μια εξωτική αποικία, τόπος μαρτυρίου. Ενας στρατιώτης που καταδικάζεται σε θάνατο για ασήμαντη αιτία. Μια ανύπαρκτη λειτουργία που επιτελεί η εισαγωγή κάφκικής έμπνευσης και ευρεσιτεχνίας που εγγράφει με ακίδες πάνω στο γυμνό σώμα την ποινή. Ο αξιωματικός που ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τη λειτουργία της μηχανής, ο ταξιδιώτης, διστακτικός και αμέτοχος, που φροντίζει να αποδράσει από τον ζοφερό τόπο, όταν πλέον χάνεται κάθε έλεγχος. Κείμενο βίαιο στη λιτότητα των

εκφραστικών του μέσων, εκβιάζει όμως την αναγνωστική εμπλοκή και την ερμηνευτική περιδίνηση. Κριτική της σύγχρονης τεχνολογίας; Της αποικιακής στρατιωτικής και γραφειοκρατικής εξουσίας; Καταγγελία της απονομής δικαιοσύνης; Αλληγορία για τη βαρβαρότητα των σύγχρονων κοινωνιών;

Τα προσεκτικά επιλεγμένα τα κείμενα του επιμέτρου [από το βιβλίο του Χάιντλ («Το ταξίδι μου στις σωφρονιστικές αποικίες», 1912) και την αφήγηση πρώιμη κριτική (1920) του Τουχόλσκι, στις μελέτες των Βάγκενμπαχ και Τσίμερμαν], καθώς και οι λεζάντες του φωτογραφικού υλικού αγκιστρώνουν το κείμενο στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής: τον δημόσιο διάλογο για την εκτόπιση των «εκφυλισμένων» στη Γερμανία, την αποικιοκρατική πρακτική του αποικισμού διά των σωφρονιστικών αποικιών, την πολιτική πραγματικότητα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος έχει μόλις ξεσπάσει, την ψυχολογική, τέλος, κατάσταση του ίδιου του Κάφκα. Η διάλυση των αρραβώνων με τη Φελίτσε αλλά και η απόσπαση από το πατρικό σπίτι δίνουν επιτέλους στον Κάφκα τη μοναξιά που επιζητούσε και την αφιερωμένη στη γραφή, ασκητική, πάντα νυχτερινή, ηρεμία.

Στο κέντρο του κειμένου δεσπόζει ένα ζήτημα ηθικής φύσεως, όχι τόσο για την ευθύνη των «δραστών» όσο για την υπευθυνότητα των «αδρανών». Πράγματι, όπως σημειώνει ο Τσίμερμαν, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός και ανθρωπισμός στα ακραία γεωγραφικά όριά του αποδεικνύεται «εξαιρετικά εύθραυστος». Ολοι γνωρίζουμε ότι λίγο αργότερα θα καταρρεύσει με πάταγο και στην καρδιά της Ευρώπης. Γι' αυτό οι Στάινερ και Αντόρνο μιλούσαν για το πιο προφητικό έργο του Κάφκα. Σε τι διαφέρουμε από τον ερευνητή-ταξιδιώτη της νουβέλας, ο οποίος τρέχει να διαφύγει γυρίζοντας την πλάτη σε ό,τι διαδραματίζεται μπροστά στα μάτια του; Η ανοχή, η συνένοχη σιωπή απασχόλησαν πολλές φορές τους ιστορικούς, κυρίως σε σχέση με τους όμορους με τα στρατόπεδα άμαχους πλι-

θυσμούς. Το ερώτημα «αν γνώριζαν, και τι» δεν τίθεται πλέον από τους ιστορικούς του Ολοκαυτώματος. Ολοι, κάθε ηλικίας και φύλου, οι «αμέτοχοι παριστάμενοι» (bystanders) γνώριζαν, άκουγαν, έβλεπαν και επιπλέον μύριζαν τη φρίκη. Μόνη εξήγηση για την αδιανόητη αναληψία είναι η σχεδόν πλήρης αναστολή της ηθικής κρίσης, υποστηρίζει ο Χόρβιτς στη μονογραφία του (1990) για την περίπτωση ενός από τα πιο σκληρά στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, του Μάουτσαουζεν.

Θυμίζω, στα καθ' ημάς, ότι το «Μάουτσαουζεν» (1962), μοναδικό μυθιστόρημα του Ιάκωβου Καμπανέλλη, ενσωματώνει σχετικούς προβληματισμούς, και τροφοδοτεί με θέματα και μοτίβα τη δραματουργία του με αποκορύφωμα τη δραστική διασκευή του διηγήματος του Κάφκα («Η αποικία τον τιμωρημένον», παράσταση και πρώτη έκδοση 1970, τώρα «Θέατρο τ. Θ'», Κέδρος 2014). Σε μια εποχή που το στρατόπεδο διευρύνει τα όριά του, ο μηχανοποιημένος θάνατος επιστρέφει. Η ιδέα της τουριστικής αξιοποίησης του στρατοπέδου, παρούσα ήδη στο μυθιστόρημα, εδώ συνδυάζεται με το εφιαλτικό θέμα της καφκικής αλληγορίας. Για «ανύποπτη καθημερινοποίηση» της ωμότητας μιλάει στον πρόλογο ο Καμπανέλλης και τα λόγια πχούν ως προειδοποίηση για το σήμερα, όταν μορφές στρατοπέδου επιστρέφουν όχι από τους ολοκληρωτισμούς του 20ού αιώνα αλλά και από τον σύγχρονο δημοκρατικό καπιταλισμό, εκείνον σε τελική ανάλυση που τα ανακάλυψε.

Όπως και να έχει, οι δύο νέες εκδόσεις μάς προσκαλούν να ξαναδιαβάσουμε κλασικά πλέον κείμενα του Δυτικού Κανόνα, πάντα ανοιχτά και διαθέσιμα σε νέες, ψυχολογικές, υπαρξιακές, φιλοσοφικές, θεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές προσεγγίσεις. Ωστόσο, όπως λέει πάλι ο Μπόρχες, όταν το 1938 προλογίζει μια σχετική ανθολογία διηγημάτων του Κάφκα, «η απόλαυση που μας χαρίζει το έργο του Κάφκα, μπορεί να προηγείται κάθε ερμηνείας και να μην εξαρτάται από καμία».